

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת פקודי, תשע"א
מספר 905מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ציץ הקודש*

כאשר מתבוננים בתיאור בגדי הכהונה מתעוררת שאלה על הציץ, שכן הוא אינו נזכר בהוראה הכללית הראשונה בפרשת "תצוה" (שמ' כח:ב-ד):¹

וְעִשִּׂיתָ בְּגָדֵי-קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִיךָ לְכַבֹּד וּלְתַפְאֲרָתוֹ. וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל-כָּל-חַכְמֵי-לֵב... וַעֲשׂוּ אֶת-בְּגָדֵי אַהֲרֹן לְקֹדֶשׁ לְכַהֲנָנוּ-לִי וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּדֶם וְקַתָּנֹת תְּשִׁבֵץ מְצַנְפֹת וְאַבְנֵט וַעֲשׂוּ בְּגָדֵי-קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנָנוּ-לִי.

רק כאשר נכנסים לפרטי הכנת הבגדים נוספה הוראה לעשות ציץ זהב לראש הכהן הגדול לא לקישוט בלבד, אלא לשם מילוי תפקיד נכבד (שם: לו-לח):²

וְעִשִּׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפְתִיחָתָּ עָלָיו פְּתוּחֵי חֹתֶם קֹדֶשׁ לְהָ' וְשָׂמַתָּ אֹתוֹ עַל-פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל-הַמְצַנְפֹת אֶל-מוֹל פְּנֵי-הַמְצַנְפֹת וְהָיָה עַל-מִצְחַ אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת-עֹזֶן הַקְּדָשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל-מִתְּנַת קְדָשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל-מִצְחוֹ תָּמִיד לְרִצּוֹן לְהֶם לְפָנָי ה'.

קושי זה אינו נראה במבט ראשון, שכן ניתן לומר שהציץ הוא פרט של המעיל מאחר שנזכר אחריו בהוראות העשייה, וכך מפרש רשב"ם הקושר בין שניהם.³ אלא שבפרשתנו נעשה הציץ לאחר כל הבגדים האחרים, ובכללם המכנסיים, ובלא כל קשר למעיל (לט: ל-לא)!

עוד תמיהה היא מה הוא שמו, שכן בפרק כח:לו הוא מכונה "ציץ זָהָב טָהוֹר", ובהוראות להלבשת הכהונה הוא מכונה "גִּזְרֵי הַקְּדָשׁ" (כט:לו). בעת הכנת הבגדים ובעת הלבשת אהרון משתלבים שני הכינויים בשתי נוסחאות: "וַיַּעֲשׂוּ אֶת-צִיץ גִּזְרֵי-הַקְּדָשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתָּב פְּתוּחֵי חֹתֶם קֹדֶשׁ לְהָ'" (לט:ל); "וַיִּשֶׂם אֶת-הַמְצַנְפֹת עַל-רִאשׁוֹ וַיִּשֶׂם עַל-הַמְצַנְפֹת אֶל-מוֹל פְּנָיו אֶת צִיץ הַזָּהָב גִּזְרֵי הַקְּדָשׁ פְּאֲשֶׁר צִנָּה ה' אֶת-מִשְׁהָ" (ויק' ח:ט).⁴

השאלות הללו נותנות מקום לפירושו של ר' שמעון, אף שהוא נראה סותר בעליל את הציווי לשים את הציץ על מצח הכהן (יומא ז ע"ב ועוד):

* לאחיינתי אסתר כהן, לעת קבלה באהבה עול מצוות. יהי רצון שתעלה במעלות הקודש, ואור ה' יציץ עליה.

¹ אמנם גם המכנסיים לא נמנו, אולם היעדרם אינו מעורר קושי, כיוון שהבגדים יועדו "לְכַבֹּד וּלְתַפְאֲרָתוֹ", והמכנסיים לא באו לשם כבוד אלא "לְכַסּוֹת בָּשָׂר עָרְוָה", ואינם לתפארת, שכן הם "מִמְתַּנִּים נֶעֱד-וְיִרְכָּסִים" בלבד (כח: מב), והכותונת שירדה עד העקבים כיסתה אותם כליל. אבל ציץ הזהב הוא בוודאי פאר והדר לכהן, וממיקומו על המצח הוא נראה בבירור בכל עת.

² בזבחים פח, ע"ב (ובמקומות אחרים) ניתנו תפקידי כפרה לכל אחד מבגדי הכהונה, אך רק בציץ נאמר בכתוב מפורשות שיש בו כדי לשאת עוון.

³ בשמ' כח:לו: "קֹדֶשׁ לְהָ" – על האפוד ועל החושן היו שמות בני ישראל, לזיכרון שכיפר הקדוש ברוך הוא על 'עוון הקדשים' שיקדישו בני ישראל' (להלן, לח), הכתובים למטה מן הציץ באבני האפוד והחושן.

⁴ הכינוי לציץ בכותרת מאמר זה נזכר בפירושו של ר' שמעון ל"מסכת קידושין סו ע"א: "תן ציץ הקודש על מצחך", ובדברי ראב"ע בפירושו הארוך לשמ' כז:כ: "כאשר הושם המצנפת על ראשו, לעולם ישימו עליה ציץ הקודש".

תנאי היא. דתניא: ציץ, בין שישנו על מצחו בין שאינו על מצחו – מרצה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עודהו על מצחו – מרצה, אין עודהו על מצחו – אינו מרצה. אמר לו רבי שמעון: כהן גדול ביום הכפורים יוכיח, שאין עודהו על מצחו ומרצה! אמר לו רבי יהודה: הנח לכהן גדול ביום הכפורים, שטומאה הותרה לו בציבור... אמר אביי: בנשבר הציץ – דכולי עלמא לא פליגי דלא מרצה, כי פליגי – דתלי בסיכתא. רבי יהודה סבר: "על מצח ונשא", ורבי שמעון סבר "תמיד לרצון לפני ה'", מאי "תמיד"? אילימא תמיד על מצחו, מי משכחת לה? מי לא בעי מיעל לבית הכסא, ומי לא בעי מינס? אלא תמיד מרצה הוא.

בשמות כח: לח הודגש פעמיים שהציץ צריך להיות על מצח אהרון כדי שישא את עוון הקודשים וכדי שירצה, על כן פירושו של ר' יהודה שהציץ מרצה רק בשעת העבודה, הגיוני. אך כיצד אפשר בכלל להניח שהציץ ירצה כשאינו בשימוש, כאשר הוא תלוי, למשל, על מסמר בקיר, כדעת ר' שמעון? נראה שר' שמעון יכול להסתמך על האופן החריג שבו הוצג הציץ. כיוון שמלכתחילה הוא לא נכלל ברשימת בגדי הקודש, וגם בסוף הוא לא נזכר במקומו הראוי, משמע שאין לראותו כשאר הבגדים, ואין תפקודו תלוי בזמן לבישתו עם הבגדים האחרים. רמיזה נוספת לכפל האפשרויות של תפקוד הציץ מובאת בניסוח המיוחד שבו הוצג תפקידו, שכן החזרה על המיקום של הציץ מחלקת את הגדרת התפקיד לשני חלקים, כאילו מדובר בשני תפקידים: נשיאת עוון הקודשים – "וְהָיָה עַל-מִצַּח אֶהְרֹן וְנֹשֵׂא אֶהְרֹן אֶת-עוֹן הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל-מִתְנַת קֹדְשֵׁיהֶם", ונשיאת רצון לפני ה' – "וְהָיָה עַל-מִצַּחוֹ תָּמִיד לְרִצּוֹן לָהֶם לְפָנֵי ה'". אמנם חז"ל ראו בנשיאת הרצון תפקיד אחד, שהציץ מביא לקבלה ברצון של קרבן שהוקרב בעוון טומאה,⁵ אך לאור דברי ר' שמעון ניתן לומר שמדובר בשני מצבים: ריצוי בשעת עבודה שקשור לפרטים כלשהם בקרבן, וריצוי כללי (ולכך מתאימה המילה "תמיד") שאינו תלוי בקרבן דווקא.⁶ גם שמותיו של הציץ ניתנים להתפרש לאור זה: כאשר הוא עוטר את ראש הכהן הגדול הוא נזר,⁷ וכאשר אינו על הראש הוא תכשיט נוצץ⁸ או שובה לב בפיתוחי ציצים ופרחים שעליו.⁹ עוד שינוי נוגע לעניין קשירת הציץ: בפרשת "תצוה" נאמר: "וְשִׂמְתָּ אֹתוֹ עַל-פְּתִיל תְּכֵלֶת", ובפרשתנו: "וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת" (לט:לא). האם הציץ על הפתיל, או שמא הפתיל על הציץ? לשאלה זו ניתנו כמה תשובות,¹⁰ ולפי כולם הציץ היה אמנם מונח על הפתיל, אך באופן כלשהו גם הפתיל היה מונח על הציץ. גם כאן נראה לי לפרש שהכתוב מדבר בפעם הראשונה על הציץ כשלעצמו, כאשר הוא תלוי בפתיל, והדגש הוא על הפתיל שמאפשר את שמירת הציץ. בפעם השנייה מדובר על הציץ כאשר הוא מונח על ראש הכהן ונתמך במצח, וחשיבות הפתיל היא רק משום שהוא על הציץ.¹¹

כל הפרשנות הזאת לציץ, לתפקידיו ולשינויי הניסוח בפסוקים אפשרית מכיוון שיש לציץ ייחוד ברור: שם ה' כתוב עליו. זהו מקור קדושתו ולא רק היותו מכשיר מצווה לעבודת הכהן, וייחוד זה אינו מתבטל בהפסק העבודה. מכאן נובעת יכולת הציץ לרצות בכל עת, שכן אם נחש הנחושת (במ' כא:ד-ט) יכול לשנות את הגזרה האלוקית כאשר באמצעותו התכוון האדם בכל לבו אל ה',² הרי ציץ הקודש על אחת כמה וכמה. והמתכוון בציץ ובשם ה' הכתוב עליו, גם כשהוא תלוי על הקיר בין עבודה לעבודה, עשוי לכוון את לבו ומחשבתו ולזככם, וכך יעלה את כל מעשיו לרצון לפני ה' ולא רק את קרבנותיו!

⁵ כפי שנאמר, למשל, בפסחים טז ע"ב: "ונשא אהרן את עוון הקדשים" – וכי איזה עוון הוא נושא? אם עוון פיגול, הרי כבר נאמר 'לא ירצה' (ויק' יט:ז), אם עוון נותר, הרי כבר נאמר 'לא יחשב' (ויק' ז:יח), הא אינו נושא אלא עוון טומאה שהותרה מכללה בציבור".
⁶ כך הרחבתי את שיטת ר' שמעון.

⁷ וכך אף מגדירו ככהן, כפי שנרמז בעניין אחר: "ומן-המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אֶל-לִהְיוּ כִּי יִנָּר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֶל-לִהְיוּ עֲלֵיו" (ויק' כא:יב). ובגלל היותו מאפיין את הכהן הוא מועבר בהשאלה לציץ את קדושת הנזיר: "לְאֲבִיו וּלְאִמּוֹ וּלְאֶחָיו וּלְאֶחָתוֹ לֹא-יִשְׁמָא לָהֶם בְּמִתָּם כִּי יִנָּר אֶל-לִהְיוּ עַל-רֵאשׁוֹ" (במ' ו:ז).

⁸ כפירוש חזקוני: "ציץ – מין תכשיט מאיר ומזהיר, כמו: 'ונוצצים כעין נחשת קלל' (יח' א:ז); 'ועליו יציץ נזרו' (תה' קלב:יח).
⁹ מנחם כשר מביא בתורה שלמה, פרשת 'תצוה' (ע' קפד, הערה קו), את דברי 'אמרי בינה': "הנה הדעת נוטה שהוא מענין ציץ השדה ופטורי ציצים". האפשרות שהייתה בציץ דמות פרח נלמדת גם מתיאורו של יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים, בתרגומו של אברהם שליט, כרך א, ירושלים-תל-אביב תש"ד, עמ' 91). וראו, למשל: מ' מלול, "ציץ זהב", בתוך: ש' טלמון וי' אבישור (עורכים), ספר שמות (עולם התנ"ך), תל אביב 1993, ע' 173. שם מועלית האפשרות שהיו שני פריטים: ציץ מזהב, היינו: פרח שנרכס בפתיל תכלת אל נזר זהב שצורתו כטבעת.

¹⁰ רש"י (בשמ' כח: לו) מעלה שאלות נוספות, ותשובתו כוללת התחשבות בכולן. לפי פירושו יש לציץ שלושה פתילים: בשניים הוא נקשר, ואחד מחברו מעל למצנפת לאחורי הראש. רמב"ם (הלכות כלי מקדש פ"ט ה"ב) מפרש שיש פתיל אחד שמושחל לאורך הציץ מבפנים, ושני קצותיו נקשרים מאחור. לפי רמב"ן, יש שני פתילים שנקשרים בשני קצות הציץ ומתחברים מאחור.

¹¹ במכון המקדש בירושלים הסתיימה הכנת ציץ זהב חדש לכוהן הגדול. הציץ שמעוטר בדמות ציצים ופרחים מורכב משני חלקים: חלק אחורי וחלק קדמי, וכך הציץ מקיף את כל הראש וכולל אפשרות התאמה לגדלים שונים של ראש הכהן. במקרה זה אין צורך בפתיל כדי להעמיד את הציץ על המצח.

² כפי שפירשו חז"ל את הסיפור במשנה ראש השנה ג, ח: "כיוצא בדבר אתה אומר: 'עשה לך שֶׁרֶף וְשֵׁים אֹתוֹ עַל-נֶס וְהָיָה כָּל-הַנְּשֹׁף וְרָאָה אֹתוֹ וְנָחַי' – וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים, ואם לאו – היו נימוקים".

בזה דומה ההבדל בין הציץ לשאר בגדי הכוהנים להבדל שבין תפילין לטלית, ולא מקרה הוא שהדיון בין ר' שמעון לר' יהודה מסתיים בהשוואת התפילין לציץ:
ולרבי יהודה נמי, הא כתיב "תמיד" ! ההוא "תמיד" – שלא יסיח דעתו ממנו, כדרכה בר רב הונא. דאמר רבה בר רב הונא: חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה ושעה, קל וחומר מציץ.

ציץ הזהב במכון המקדש

יונה בר מעוז
המחלקה לתנ"ך ומקראות גדולות 'הכתר'